

Tadeusz Bernatowicz
Warszawa

„Idea Principis Christiani” w emblematyce około roku 1600

(Z badań nad recepcją tacytyzmu w Polsce)*

Unia lubelska (1569) oraz poparcie reformy trydenckiej przez większość magnatów litewskich zacieśniły więzy z Polską i zintensyfikowały procesy integracji Wielkiego Księstwa Litewskiego z kręgiem kultury łacińsko-chrześcijańskiej. Do szczególnie rozwijających się dziedzin kultury w tym czasie należą piśmiennictwo, drukarstwo i grafika.¹ Właśnie na pograniczu tych trzech dyscyplin rozwinęła się „ars emblematica”.

Większość znanych druków emblematycznych powstałych na Litwie uwzględnionych zostało w znakomitych, syntetycznych opracowaniach Janusza Pelca², Pauliny Buchwald-Pelcowej³ oraz Jadwigi Bednarskiej⁴. Mniej zaawansowane są badania szczegółowe nad źródłami inspiracji inventorów emblematów i analizami programów ideowych. Pamiętać należy, że na Litwie emblematy powstawały w dwóch głównych środowiskach. Emblematykę wykorzystywali jezuiti, sprowadzeni do Wilna (1569 r.) w swojej działalności kontrreformacyjnej. Głównym ośrodkiem była Akademia Wileńska (erygowana w 1579 r.); emblematyka uprawiana była również w licznych kolegiach tego zakonu, rozsianych na terenie całej prowincji. Dużym powodzeniem cieszyły się formy emblematyczne na dworach magnackich, by wymienić Radziwiłłów, Chodkiewiczów, Hlebowiczów, Sapiechów czy Kiszaków.

Jednym z ważniejszych ośrodków sztuki i kultury w końcu XVI i na początku XVII w. był Nieśwież. Mieściła się tam główna rezydencja księcia i wojewody

* Panu Profesorowi Januszowi Pelcowi serdecznie dziękuję za cenne uwagi związane z tym artykułem.

¹ M.B. Topolska, *Czytelnik i książka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i Baroku*, Wrocław 1984, s. 21-83; też, *Specyfika kultury umysłowej doby Baroku w Wielkim Księstwie Litewskim*, w: *Kultura artystyczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w epoce Baroku*, pod red. J. Kowalczyka, Warszawa 1995, s. 13-26.

² J. Pelc, *Obraz — Słowo — Znak. Studium o emblematyce w literaturze staropolskiej*, Wrocław — Warszawa 1973.

³ P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI-XVIII wieku. [Dzieje i] Bibliografia*, Wrocław — Warszawa 1981.

wileńskiego Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła (z. 1616) — czołowego zwolennika rekatolicyzacji Litwy, a jednocześnie fundatora wielu wybitnych dzieł sztuki.⁵ Emblematyka powstająca w kręgu tego magnata nie budziła dotychczas szczególnego zainteresowania badaczy, a formy artystyczne i treści, jakie ona niesie stanowią ważny przyczynek zarówno dla dziejów dyscypliny jak i kształtowania się poglądów politycznych czasów potrydenckich.⁶ Dwa zespoły emblematów wartę są szczególnej uwagi: panegiryk Skorulskich oraz książka Hieronima Bildziukiewicza *Divi tutelaris patrii Casimiri insigne virtutum hieroglyphicis emblematum figuris adumbratum [...] deuota observantia himiliter oblatum*.

Illustrissimo [...] Nicolao Christophoro Radziwil, [...] ex trocensi palatinatu ad summum palatinatum vilnenses felicititer vocato..., („Panegiryk Skorulskich”)

Z okazji nadania Mikołajowi Radziwiłłowi „Sierotce” w 1604 r. urzędu wojewody wileńskiego Jan, Zachariasz i Mikołaj Skorulscy poświęcili księciu dekoracyjny panegiryk. Rycina ta wykonana została przez sztycharza nieświejskiego Tomasza Makowskiego.⁷ Pełny tytuł panegiryku umieszczony został w dekoracyjnym kartuszu: ILLVSTRISSIMO VEROQ[UE] HEROI DOMINO D. NICOLAO CHRISTOPHORO RADZIWIŁ, D[EI] G[RATIA] DVCI OŁYCAE ET NIESWIESZ, S[AC]RI R[OM]ANI I[MPE]RII PRINCIPI, IN MIR ET SZYDŁOWIEC COMITI, S[ANC]TI SEPVLCHRI HIEROSOLIMITANI MILITI, ETC. ETC., EX TROCENSI PALATINATV AD SVMVM PALATINATVM VILNENESEM FELICITER VOCATO, D[OMI]NO ET PATRONO SVO CLEMENTISSIMO, TRES STUDIOSI NESVISIENSES, FRATRES.

Rycina skomponowana została z czterech pól oddzielonych wąską ramką (il. 1). W części centralnej, pod kartuszem z tytułem panegiryku przedstawiona została edykula z herbem Mikołaja Radziwiłła w środku. Ozdobny kartusz podtrzymują personifikacje „Sprawiedliwości” („Iustitia”) i „Roztropności” („Prudentia”). Pod nimi, na cokole wyryty został order Grobu Chrystusa (krzyż jerozo-

⁴ J. Bednarska, *Z dziejów polskiej ilustracji panegirycznej I połowy XVII wieku — problematyka formalna*, „Rocznik Historii Sztuki”, t. XVI, 1986, s. 69-122; też, *Z dziejów polskiej ilustracji panegirycznej pierwszej połowy XVII wieku. Motywy i tematy antyczne w polskiej panegirycznej ilustracji książkowej. Studium z zakresu ikonografii sztuki nowożytnej*, Katowice 1994.

⁵ T. Bernatowicz, „Peregrinus et Miles Christianus”. *O nagrobku Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki” w Nieświeżu*, „Biuletyn Historii Sztuki”, t. LII, 1990, s. 227-249; też, *Rzeźby Campagni i Franco w Nieświeżu a wczesny barok*, „Biuletyn Historii Sztuki”, t. LIV, 1992, s. 31-52.

⁶ Por. T. Chrzanowski, *Działalność artystyczna Tomasza Tretera*, Warszawa 1984, s. 209-210; też, *Emblematyka — sztuka manieryzmu czy baroku?* w: *Sztuka baroku*, Kraków 1991, s. 42.

⁷ Rycinę po raz pierwszy opublikował J. Jakubowski, *Z dziejów księcia Sierotki. Geograf polski Tomasz Makowski*, Moskwa 1916, s. 74.

limski) ozdobiony szarfami zawierającymi napis „INSIGNIA PIETATIS” („Oznaki pobożności”). Z lewej strony w miejscu kolumny ukazana została postać króla Antigonusa a pod nim napis „Felix qui patrio fine curis in lare vivit” („Szczęśliwy kto beztrosko żyje w ojczystym domu”). Cokół pod postacią Antigonusa dekorują dwie ryciny. Na jednej ukazana została kolumna z napisem „CONSTANTER” („Stale”), na drugiej zaś żuraw trzymający kamień i podpis „Somnia odit / Qui custodit” („Czuwa ten kto pełni straż”). Symetrycznie, po drugiej stronie edikuli znajduje się wizerunek cesarza Augusta i podpis „Claudent belli portae compagibus arctis” („Bramy łuku wojny będą mocno zabezpieczone”). A niżej rycina przedstawiająca postać klęczącą przed lwem, podpisana „CLEMENTER” („Łaskawie”). Drugi obrazek, ukazujący siedzącego ptaka (kurę?) uzupełniono również inskrypcją: „[...] / Sub me laetus” ([...] / pode mną jest bezpieczny”). Fryz wypełnia panorama Wilna opatrzona pod spodem napisem: „Vilna potens fonti virides innecte coronas / Praesidio duplici consolidata manes / E caelis Casimirus opem dabit auctus honore / In terris partiter qui dabit ecce virum / Iam bene consistos tantis firmata columnis / Non te caligo iam tenebrosa premet / Lumina bina sibi clemens donavit Olympus / Binus te magno robore sulcit Atlas” („Potężne Wilno! Włóż na czoło zielone wieńce / Pozostajesz wzmocnione podwójną osłoną / Kazimierz wzmocniony czcią z nieba da pomoc / A oto mąż, który (daje pomoc) na ziemi / Teraz już będziesz stało wzmocnione takimi kolumnami / Nie będzie Cię spowijać ciemna mgła / Podwójny blask podarował Tobie łaskawy Olimp / Podwójnie wspomaga Cię wielką siłą Atlas”). Nad widokiem miasta znajduje się drugi napis: „Felicem Lithuaniam hoc sole cuius radius illustrissimus non ad eos solum qui nunc sunt sed ad posteros dissundetur” („Szczęśliwa Litwo! Dzięki temu słońcu, którego jasny promień będzie rozlany nie tylko na żyjących, ale i na potomnych”). W architektonicznym polu zwieńczenia widoczna widoczna jest postać św. Kazimierza i oświetlające go słońce otoczone napisem „TOTVS SALVTI PVBLICA” („Cały dla dobra publicznego”). W przerwanej łuku widnieje tertagram „IHS”. Po bokach edikuli, na przerwanych odcinkach naczółka ukazane są dwie personifikacje. Postać z lewej strony ze złamaną kolumną, kijem pielgrzymim, książką i podpisem „Multorum conscia morum” („Znająca wiele obyczajów”) to zapewne personifikacja „Conscientii” (Wiedzy). Podpis pod drugą personifikacją „Non est ruina ubi disciplina” („Nie ma upadku gdzie karność” oraz atrybut w postaci wędzidła wskazuje na „Temperantię” (Wstrzemięźliwość). Cała edykula ustawiona jest na dwóch kamieniach, między którymi biegnie inskrypcja: „Omnia sunt summae Radivilia stemmata laudis / Tu pluris crucium nobile stemma facis” („Wszystkie (te) szarfy (stemmy) są oznaką najwyższej chwały Radziwiłła / Ty więcęj cenisz szlachetną stemmę krzyży”).

Pod edykulą znajdują się trzy duże pola zawierające panegiryki braci Skorulskich. Na osi postaci Antigonusa umieszczony jest tekst Jana Skorulskiego porównującego Radziwiłła do króla Armenii Antigonusa, któremu ofiarowano władzę jako wyraz uznania jego bohaterskich czynów i mądrości. Król świadomy niebezpieczeństw związanych ze sprawowaniem władzy, przyjął godność z po-

chylonym czołem.⁸ Zachariasz Skorulski, którego utwór znajduje się w linii kartusza herbowego, nawiązując do herbowego orła podkreślił, że Radziwiłła otacza szacunek wśród ludzi za dokonane zasługi tak jak orzeł wśród ptaków otoczony jest królewskim majestatem.⁹ Poniżej postaci Augusta znajduje się panegiryk Mikołaja Skorulskiego, porównuje on Radziwiłła do cesarza Augusta, za rządów którego panował w państwie spokój, bezpieczeństwo i dostatek. Autor wyraża nadzieję, że książę zapewni te wartości sprawując funkcję wojewody.¹⁰

Symetrycznie po obu stronach głównej edikuli umieszczone zostały po cztery medaliony opatrzone inskrypcjami. Na pierwszym obrazku z lewej strony przedstawiona została scena nadania Radziwiłłowi przez króla urzędu wojewody wileńskiego, opatrzona tytułami: „OBEDIRE MAIVS SACRIFICIO” („Być posłusznym to więcej niż ofiara”) oraz „REX ERGO ET FATA IDE[M] VOLVNT” („Król przeto i losy pragną tego samego”) (il. 2). Niżej, pod inskrypcją „DVM VVLT LATERE / RADIO SVO PRODITVR” („Podczas gdy chce się ukryć / Ujawnia się własnym promieniem”) ukazany został Radziwiłł siedzący przy stole z książką. Od jego czoła do okna biegnie snop światła. Kolejny medalion ukazuje

⁸ Wiersz Jana Skorulskiego: „Antigono quondam Regni diadema superbi, / Ominibus laetis obtulit Armenia. / Hoc illi prudens animus generosa(ue) facta, / Non vana ambitio promeure decus. / Accipit instinctu Procerum spectabile donu(it), / Et manibus versans fronte subasper ait: / O mage conspicuum ratiantibus undiq(ue) gem(mi)nis, / Quam fortunatum te diadema meum, / Si tua quis penitus nosset futusta pericla, / Nec viridi pictum tollere vellet humo. / Verbum Socraticum Sum(m)atibus usq(ue) canendu(s), / Et speculum Regem Regibus Antigono(s). / An tu magnanimae stirpis celeberrime Princeps, / Antigoni exemplo munia summa fugis! / Antigonus si tu Lituano vivis in orbe, / Antigoni virtix vivit et Armenia. / Nam virtus media qua(e)vis Babilone vaetur, / Insta(n)tes frisches semper honoris habet, / Et tandem molis quod conscia ferne negabat, / Praescia syderei fert animosa boni. / Joannes Skorulski.”

⁹ Wiersz Zachariasza Skorulskiego: „Non levibus vernis danturfastigia rerum, / Quos fortuna loco posteriore locat: / Patricios quorum proavito stemmate mundus, / Et gestis radiat, summa tenere decet. / Ipsa parens natura feris regnare leonem / Praeposuit facies cui gravitatis inest. / Et Pater Idaeus Reginae iussit alumnam / Inter aves Aquilam semper honore coli / Pectore pollet enim generoso et fulminis instar / Sola avium fertur solis ad usq(ue) rotam. / Iure magistratu sublimem tu quoq(ue) Princeps / Lituano in populo mente valente geris, / Hoc proavis atavisq(ue) potens tua postulat ales, / Factorum feries hoc veneranda iubet. / Non nuper siquidem te res Vilnana reposit, / Sed nuper tandem fata serena capit. / Quin et promeruit tua virtus culmen honorum, / Virtus vel Solymae nota peretine solo. / Sed quiota pars meritistu plus virtute mereris / Quam posisint quavis reddere regna tibi. /

¹⁰ Wiersz Mikołaja Skorulskiego: „Clauserat Augustus Iani compagibus arctis / Limina(e) post pacem marte silente datam. / Urit me Phaebi sacris feruoribus ardor, / Ut pangam genti nuntia laeta meae / Quae Radivilaei qui sublimantur honores, / Augusti nobis gaudia more ferant. / Aurea pax veniet (cortinae oracula dicit) / Qua(e)do PATER PATRIAE meniae prima tenet. / Non opus est lachrimis sollicitare polum. / Quae prius ad bellum noctes(que) diesq(ue) potebant. / Iam poterunt placida fana quiete frui. / Gradivus positus tabescet belliger armis, / In falces ibunt area sculta leves. / Vincta adamantaeis discordia saeva catenis, / Carcere perpetuo clausa putrescet ineers, / Sie placitum supreis Augusta et gra(n)dia facta / Consilio Augusto DVX RRADIVILVS obit, / Ergo decet tanto donari et fadera pacis, / Pacis et Augustus conciliator erat. / Nicolas Skorulski.”

2. Panegiryk Skorulskich, fragment, ryt. Tomasz Makowski, 1604. Neg. MNW / The Skorulski Family Panegyric, fragm. engr. Tomasz Makowski, 1604. Neg. The National Museum in Warsaw.

orła zapatrzonego w słońce: „SOLA / VSQ[UE] SOLEM” („Wznoś się aż do słońca”) (il. 3). Obrazem na dole opatrzony sentencją „RECISA / MAGIS IN ALTVM” („Przycinana rośnie bardziej w górę”) przedstawia drzewko z obcięty-
mi kilkoma gałązkami, na tle sylwetek kościołów nieświeskich (Jezuitów, Bernardynów, Benedyktynów) fundowanych przez „Sierotkę”. Pod medalionami, na dole znajduje się owalny kartusz z inskrypcją: „VIRTVTEM VERAM COMITATVR GLORIA VERA” („Za prawdziwą cnotą postępuje prawdziwa chwała”).

Po stronie prawej cykl obrazków otwiera scena przekazania kluczy księciu przez władze miasta Wilna, uzupełnione inskrypcjami „MAGIS VT PROSIM QVACM PRAESIM” („Bardziej abym pomagał niż stał na czele”) oraz „EMITVR VIRTVTE POTESTAS” („Władzę nabywa się cnotą”). Niżej pod napisem „VIR GAET MANNA / REMOVENT DAMNA” („Różga i manna usuwają szkody”) ukazana została postać Mojżesza, sprowadzającego na pustynię mannę. Kolejny obraz przedstawia kolumnę z umieszczonym na niej światłem, na tle panoramy Wilna. Napis głosi „TV PATRIAE COLVMEN ET LVMEN” („Ty jesteś kolumną i światłem ojczyzny”). Również na tle panoramy Wilna wyobrażony został krzew różany na ostatnim medalionie. Tu również przydano sentencję: „SI NOCVIT SPINA EN ROSA MEDICINA” („Jeżeli zaszkodzi cierni, lekarstwem róża”) a prawą stronę zamknięto karatusem z napisem: „NON PLACENTINI SED VERONENSES” („Nie mieszkańcy Placentii lecz Werończy”) (il. 4).

Na banderoli pod tablicami wierszy Skorulskich biegnie napis „TIMANTHEVM OPVS IN OVO PLVS LATET QVAM PATET” („Dzieło Timanteusza w jajku bardziej się ukrywa niż jest widoczne”), niżej, z lewej strony, zaś „Thomas Makowski sculpsit” oraz „Nesuisii 1604”.

Forma architektonicznej edikuli, znajdującej się na panegiryku wywodzi się z niderlandzkich frontispisów końca XVI i pocz. XVII w., rytowanych m.in. przez Hendrika Goltziusa.¹¹ Formę edikuli z personifikacjami w miejscu kolumn otrzymał również fontispis do *Ierosylimitana peregrinatio* Radziwiłła „Sierotki” (Antwerpia 1614)¹². Motyw ten występował również na panegirykach barokowych.¹³ Medaliony w bocznych polach panegiryku przedstawiają motywy zaczerpnięte z książek emblematycznych zaktualizowane portretowymi wizerunkami Radziwiłła oraz panoramami Wilna i Nieświeża.

Mimo że krzewy, kolumny czy żuraw trzymający kamień, należą do motywów często występujących w księgach emblematycznych, to można wskazać dzieło, z którego zaczerpnięto niektóre wzory. Wyobrażenie orła zwróconego ku słońcu

¹¹ Por. J. Daranowska-Lukaszewska, *Nagrobek biskupa Andrzeja Trzebieckiego w kościele śś. Piotra i Pawła w Krakowie*, „Biuletyn Historii Sztuki”, t. XXXIX, 1977, s. 186-187.

¹² J.A. Chrościcki, „*Horatius Sarmaticus*”. *Dwa antwerskie wydania „Lyricorum” Sarbiewskiego z frontispisami wedle projektów Rubensa*, w: *O ikonografii świeckiej doby humanizmu. Tematy — symbole — problemy*, pod red. J. Białostockiego, Warszawa 1977, s. 285.

¹³ Por. Chrzanowski, *Działalność artystyczna Tomasza Tretera...*, s. 209-210.

¹³ Bednarska, *Z dziejów [...] — problematyka formalna*, il. 21, 32, 33.

3. Panegyryk Skorulskich, fragment, ryt. Tomasz Makowski, 1604. Neg. MNW. / The Skorulski Family Panegyric, a fragm., engr. Tomasz Makowski, 1604. Neg. The National Museum in Warsaw.

*tantus fastigia rerum,
 sterior locat:
 stemmate mundas
 una tenere decet.
 regare leonem
 gravitatis inest,
 lausit abumiam
 ferper honore eadi
 fulminis instar
 solis ad usq. rotam.
 mem tu quos, Princeps
 mente valente geris,
 osters tua postulat altes,
 e venenanda iuket.
 res Uimana reppetit,
 fata serena capit.
 virtus culmen honorum
 neou perenni solo
 tu plus virtute mereris
 nais reddere regna tibi*

*Clauserat Augustus Iani conpagibus arctis
 Lumina, post pacem Martis silentis datam.
 Vni me Phabi sacris feruoribus ardor,
 Ut pungam genti nuntia lata mori
 Zur Raduilen qui sublimantur honores,
 Augusti nobis gaudia morre ferant.
 Aurea pax veniet (cortinas ovacula dicat)
 Quanto MATER PATRIE mentia prima tenet.
 Non opus est calidam de templo spargere hoste.
 Non opus est lacrimis sollicitare patum.
 Zur prius ad bellum nocte sedicq. patebant,
 lam poterunt placida suna quiete frui.
 Graduuus postis tabefeci belliger armis,
 In falces ibunt areca scuta leuis.
 Vineta adamantatis discordia serua eademis,
 Capere perpetuo clausa putrefcet iners,
 Simplicitum superis Augusta et gradus salta
 Consilio Augusto DVX RADIVILVS obit
 Ergo decet tanto donari et fiedera pacis,
 Pacis et Augustus conciliator erat.*

Nicolaus Skorulski

*SEALIS
 INSECRANTO.*

VS LATRI OSAMPATE T

4. Panegyryk Skorulskich, fragment ryt. Tomasz Makowski, 1604. Neg. MNW. / The Skorulski Family Panegyric, a fragm., engr. Tomasz Makowski, 1604. Neg. The National Museum in Warsaw.

jest prawie identyczne z kompozycją znajdującą się w dziele Jacoba Typotiusa *Symbola divina et humana...* z ilustracjami przez Egidiusa Sadelera.¹⁴ Na tym samym dziele wzorowane są emblemy przedstawiające kurę z kurczakami,¹⁵ żurawia trzymającego kamień¹⁶ oraz krzyż jerozolimski¹⁷.

Radziwiłł jako idealny „książe”

Przewodnim wątkiem programu ideowego panegiryku Skorulskich jest ukazanie Radziwiłła jako wzorowego „księcia” („princeps” — w znaczeniu „władcy”, „przywódcy”). Przedstawione na eksponowanym miejscu postaci króla Armenii — Antigonusa i cesarza Augusta uosabiają wzorcowych władców, do których porównany został Radziwiłł. Antigonus, otrzymał władzę w uznaniu mądrości i bohaterskich czynów, ale świadomy odpowiedzialności, jaką niesie władza przyjął koronę z pokorą. Wzorem cesarza Augusta, idealny władca winien zapewnić pokój i dobrobyt poddanym.

Poprzez wizualne symbole uzupełnione inskrypcjami zaprezentowano szeroki repertuar wartości etycznych, jakimi odznacza się wojewoda jako wzorowy „książe katolicki”. W postaci personifikacji wyeksponowane zostały „Iustitia” i „Prudentia”, „Ratio” (Rozum) i „Conscientia” (Wiedza). Poprzez symbole emblematyczne przedstawiono: „Virtus” (Cnota), „Pietas” (Pobożność), „Constantia” (Stalość), „Clementia” (Cierpliwość) oraz „Vigilantia” (Czujość).

W ośmiu medalionach ukazane zostały inne zalety księcia. Dwa najwyższe obrazki podkreślając hierarchiczność w sprawowaniu władzy i lojalność wobec swego zwierzchnika. Książę pokornie odbiera nominację od króla Zygmunta III, a następnie już jako wojewoda przyjmuje hołd od podwładnych, mieszkańców Wilna. Dalsze emblematy podkreślają mądrość (uczoność) księcia, jego samotność w rządzeniu oraz szczodrobliwość w fundowaniu świątyni katolickich.

Nad księciem i Wilnem czuwa św. Kazimierz, któremu towarzyszy dewiza, mówiąca, iż dobro publiczne jest nadrzędnym celem w sprawowaniu władzy. Prawomyślność religijną Radziwiłła podkreślają jezuicki tetragram „IHS” znajdujący się w naczółku edikuli oraz krzyż jerozolimski, któremu towarzyszy deklaracja, iż książe najwyżej ze wszystkich „stemm” ceni najbardziej właśnie krzyż.

Również Widziewicz w mowie pogrzebowej, charakteryzując księcia podkreśla, że zdobiła go Cnota, Religia (składająca się z Wiary i Nabożeństwa) wiodła go ku Bogu, Miłość do ojczyzny, Mądrość i Roztropność, Hojność i Szczodrobliwość oraz Pokora.¹⁸ Przedstawianie księcia jako wzorowy „princepsa” znalazło

¹⁴ J. Typotius, *Symbola divina et humana pontificum, imperatorum, regum...*, t. I-III, Francofurti 1652 (I wyd. Francofurti t. I (1601), t. II (1602), t. III (1603), t. I, s. 95.

¹⁵ Ibidem, t. I, s. 105.

¹⁶ Ibidem, t. II, s. 159.

¹⁷ Ibidem, t. II, s. 135.

¹⁸ M. Widziewicz, *Kazanie na pogrzebie Jaśnie Oświeconego Pana Jego Mci Pana Mikołaja Chrystofa Radziwiła...*, Wilno (1616), nlb.

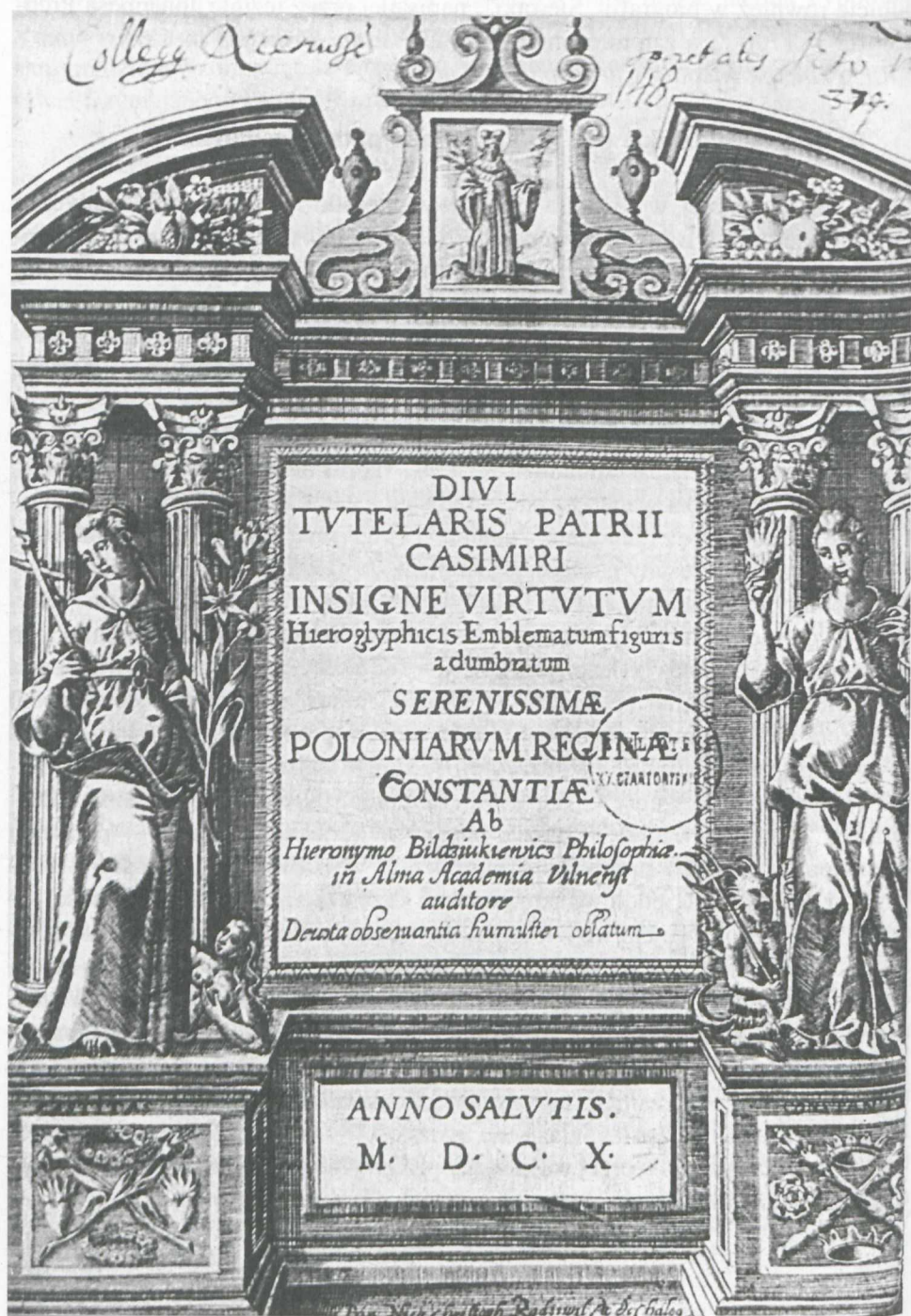
odbitcie również w biografii „Sierotki”, napisanej przez jezuitę Johanna Preuschoffa w 1700 r., a zatytułowanej *Idea Christiani Principis in Celsissimo S.R.I. Principe Nicolao Christophoro Radziwill...*¹⁹

Hieronim Bildziukiewicz „*Divi tutelaris patrii Casimiri...*”

Kilka lat później, w 1610 r. z inicjatywy „Sierotki” powstała emblematyczna książka Hieronima Bildziukiewicza *Divi tutelaris patrii Casimiri insigne virtutum hieroglyphicis emblematum figuris adumbratum [...] devota observantia humiliter oblatum*.²⁰ Dziełko dedykowane królowej Konstancji w związku z urodzinami w 1609 r. królewicza Jana Kazimierza. Emblematy poświęcone zostały cnotom kanonizowanego w 1602 r. św. Kazimierza Jagiellończyka — patrona Polski i Litwy, syna Kazimierza IV Jagiellończyka, króla Polski i W. Księcia Litewskiego. Zespół ilustracji, wykonanych przez Tomasza Makowskiego składa się z frontispisu (il. 5), 24 emblematów (il. 6-29) oraz herbu królowej Konstancji. Emblematy, skomponowane zgodnie z tradycyjną zasadą obowiązującą w tej dyscyplinie, składają się z „lemmatu”, „ikonu” i epigramu. W książce Bildziukiewicza przedstawione zostały następujące emblematy: „Iustitia” (Sprawiedliwość) — waga podtrzymywana przez rękę wychylającą się z chmur, „Constantia” (Stołość) — cyrkiel, „Pietas” (Pobożność) — klęczący szlachcic ze złożonymi u stóp panopliami, „Securitas” (Bezpieczeństwo) — kobieta z gałązką palmową, oparta o kolumnę, „Vigilantia” (Czułość) — oko, „Firmitas” (Wytrzymałość, Stołość) — rycerz na kolumnie, „Sapientia” (Mądrość) — proporzec z herbami: Orłem i Pogonią, „Perseverantia” (Wytrwanie) — żuraw trzymający kamień, „Stabilitas” (Stołość, Pewność) — kotwica, „Regimen” (Kierowanie) — berło, „Diuurnitas” (Długie trwanie) — palma, „Infinitas” (Nieskończoność) — pierścień z oczkiem w kształcie piramidy, „Munificentia” (Szczerdność, Hojność) — fontanna, z której woda podlewa stojące obok drzewko, „Libertas” (Wolność) — dwaj mężczyźni uzbrojeni we włócznie, trzymający pilleusy, „Fecunditas” (Obfitość, Urodzajność) — snopek, „Decus” (Ozdoba) — trzy korony spięte łańcuchem, „Aeternitas” (Wieczność) — herby Polski (Orzeł), Litwy (Pogoń), Wazów (Snopek), Jagiellonów (Słupy Gedymina) oraz królowej Konstancji (Habsburgów), „Fortitudo” (Męstwo) — rycerz stojący na pobojowisku, „Authoritas” (Autorsytet) — twarz dojrzałego mężczyzny, „Concordia” (Zgoda) — dwie wiązki związanych strzał, „Claritas” (Jasność, Światłość) — słońce i księżyc, „Principatus” (Pierwszeństwo) — orzeł wkładający pielgrzymowi kapelusze (mitrę), „Imperium” (Władza, Moc rozkazywania) — orzeł z koroną na głowie.

¹⁹ AGAD AR, dz. XXVII, nr I-24. J.A., Preuschoff, *Idea Christiani Principis in Celsissimo S.R.I. Principe Nicolao Christophoro Radziwill...*

²⁰ H. Bildziukiewicz, *Divi tutelaris patrii Casimiri insigne virtutum hieroglyphicis emblematum figuris adumbratum [...] devota observantia humiliter oblatum...*, [Wilno 1610].

5. Tomasz Makowski, frontispis do H. Bildziukiewicz, Divi tutelaris patrii Casimiri.... 1610 /
Tomasz Makowski, the frontispiece for H. Bildziukiewicz, Divi tutelaris patrii Casimiri.... 1610

Nieskomplikowane wzory „ikonów” w emblematyce Bildziukiewicza i Makowskiego w przeważającej mierze zaczerpnięte zostały z ówczesnej literatury emblematycznej. Janusz Pelc wskazał na podobieństwa emblematu „Perseverantia” od „Custodii” znajdującej się w *Hieroglyphica... Jana Pieria Valeriana*.²¹ Uzupełniając należy powiedzieć, że z tego samego dzieła mógł być zaczerpnięty wzór dla „Firmitas”²², „Securitas”²³. Wskazywano również na wpływy emblematów z dzieła Horapolla *Hieroglyphica... („Vigilantia”)*²⁴ i Camilo Camilli *Imprese illustri di diversi coi discorsi... („Perseverantia”)*.²⁵ Tak jak w przypadku panegiryku Skorulskich Makowski posłużył się dziełem Jacoba Typotiusa *Symbola...*, m.in. w emblematyce „Stabilitas”²⁶, „Diuturnitas”²⁷, „Iustitia”²⁸, „Infinitas”²⁹, „Concordia”³⁰. Formy ozdobnych, niderlandyzujących kartuszy, w których umieszczone są „ikony” najbliższe są rycinom opublikowanym przez Theodorusa Bezę w *Icones id est verae imagines virorum...*³¹

Trzeba jednak podkreślić, że co najmniej kilka emblematów posiada „ikony” oryginalne, skomponowane specjalnie w związku z programem ideowym książki. Wymienić by można „Pietas” z przedstawieniem klęczącego szlachcica³² czy „Fortitudo” z rycerzem stojącym na poboju. Występuje również zjawisko aktualizacji uniwersalnych symboli w postaci dodanych herbów jak ma to miejsce na emblematyce „Aeternitas” oraz „Sapientia”.

Św. Kazimierz jako „Princeps Christianus”

Wazowie, a szczególnie król Zygmunt III, który doprowadził do kanonizacji św. Kazimierza Jagiellończyka, rozwijali kult tej postaci, m.n. dla podniesienia rangi własnej dynastii i podkreślenia pochodzenia jej od Jagiellonów.³³ Imię świętego nadał król dwóm synom. Pierwszy zmarł w niemowlęctwie (1607), drugi zaś późniejszy król Jan Kazimierz, jak utrzymywano przeżył dzięki wstawiennictwu

²¹ J. Pierio Valeriano, *Hieroglyphica...*, Basilea 1556, s. 128v, („Custodia”). Por. Pelc, op.cit., s. 125.

²² Pierio Valeriano, *Hieroglyphica...*, Basilea 1556, s. 365v („Terminus”).

²³ Ibidem, s. 319v, 367 („Securitas”).

²⁴ Bednarska, *Z dziejów [...] motywy antyczne...*, s. 63.

²⁵ Ibidem, s. 64.

²⁶ Typotius, op.cit., t. I, s. 95.

²⁷ Ibidem, t. I, s. 97.

²⁸ Ibidem, t. I, s. 117.

²⁹ Ibidem, t. II, s. 125.

³⁰ Ibidem, t. III, s. 11.

³¹ T. Beza, *Icones id est verae imagines virorum doctrina simul et pietatae illustrium*, Genua 1580.

³² Pelc, op.cit., s. 126-126. Por. T. Bernatowicz, „*Peregrinus et Miles Christianus*”..., s. 236.

³³ J.A. Chrościcki, *Sztuka i polityka. Funkcje propagandowe sztuki w epoce Wazów 1587-1668*, Warszawa 1983, s. 28, 29, 43-45; M. Rożek, „*Sospitator Patriae*”. O kulcie św. Kazimierza, w: *Podług nieba i zwyczaju polskiego. Studia z historii architektury, kultury i sztuki*, Warszawa 1988, s. 530-538.

patrona. Choć Kazimierz nie odznaczył się szczególnie w działalności politycznej i militarnej to skutek aktywnego propagowania jego kultu przez Jagiellonów i Wazów wykreowany został na „Wybawiciela Ojczyzny” i nadprzyrodzony autorytet w sprawach polityczno-militarnych.³⁴ Bildziukiewicz ideę tę rozwija, prezentując św. Kazimierza nie tylko jako wzór pobożności, ale również idealnego „princepsa”, odznaczającego się szczególnymi wartościami etycznymi. W epigramach omawiających cnoty świętego towarzyszy nadzieja, że taką właśnie drogę opartą na wzorze swojego kuzyna obierze młody król Jan Kazimierz.³⁵

„Princeps Christianus” i myśl polityczno-filozoficzna tacytyzmu

W dwóch zaprezentowanych zespołach emblematycznych: panegiryku Skorulskich oraz książce Bildziukiewicza przedstawione zostały dwa wzory etyczne władców, zależne od poglądów potrydenckich teoretyków władzy i państwa.

Ruchy reformacyjne obniżyły albo czasem wręcz zniszczyły średniowieczny autorytet władzy kościelnej i świeckiej.³⁶ Równocześnie pojawiły się nowe koncepcje władzy, w których epokowe znaczenie miały poglądy Nicolo Machiavellego. Jego *Rozprawa o Tytusie Liwiuszu* (*Discorsi sopra la prima deca di T. Livio*) a szczególnie *Książę* (*Il Principe*) kreowały nową koncepcję państwa („principati”) i nowy model władcy.³⁷ „Il nuovo principe”, lecz zdobywał ją dzięki swoim zdolnościom i energii. Problem legitymacji prawnej sprawowania władzy odsunięty został na dalszy plan, a jego miejsce zajął problem techniki zdobywania i utrzymania władzy, której jedynym uzasadnieniem była racja stanu („ragion di Stato”) czyli interes państwa.

Poglądy Machiavellego, ujmując generalnie zagadnienie były nie do zaakceptowania przez ówczesne, szczególnie katolickie elity władzy. Zwłaszcza, iż myśliciel ten religię podporządkowywał racji stanu, sprowadzając do jednego ze środków sprawowania i utrzymania władzy; zarazem krytyce poddał państwo papieskie. Konsekwencją krytyki i ataków na doktrynę Machiavellego było jego potępienie w 1557 r. przez papieża Pawła IV a następnie (1559) spalenie dzieł na stosie³⁸.

Jednocześnie podjęte zostały próby stworzenia alternatywnego do machiawelowskiego modelu władcy i państwa odpowiadającego nowym, zmienionym wa-

³⁴ Rożek, op.cit., 531-532.

³⁵ Ibidem, s. 530-538.

³⁶ Następnym tej sytuacji polityczno-społecznej były m.in. ruchy stanowe w Europie np. Essexów w Anglii, Bironów we Francji czy Orańczyków w Niderlandach. W Polsce do tego nurtu zaliczyć należy rokosz Zebrzydowskiego w 1606 r. Por. C. Chowaniec, *Poglądy polityczne rokoszan 1601-1607 wobec doktryny monarchomachów francuskich*, „Reformacja w Polsce”, t. III, 1924, s. 256.

³⁷ J. Malarczyk, *Doktryna polityczna Machiavellego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin — Polonia”, t. IX, z. 6, 1962, s. 195-207.

³⁸ A. Peretiakiewicz, *Machiawelli i państwo totalne*, Poznań 1938, s. 13; — J. Świdorska, *„Książę* (*Il Principe*) *Machiavellego i machiawellizm*, Warszawa 1927, s. 54.

runkom polityczno-społecznym. Nowego wzorzec „princepsa” sformułowany został w kręgu przedstawicieli myśli polityczno-filozoficznej określanej jako „tacytyzm”.³⁹ Ukształtowali oni swoje poglądy polityczno-filozoficzne na podstawie dzieła Tacyta, którego ówczasie uważano za zwolennika silnej władzy centralnej. W ten sposób interpretowano jego Roczniki (*Annales* lub *Ab excessu divi Augusti* oraz *Dzieje (Historiae)*). Wzorem Tacyta sięgnięto do filozofii stoickiej Cyncerona i Seneki, akceptując wprowadzone przez rzymskiego historyka modyfikacje, np. eksponowanie cnoty „Prudentii” jako Roztropności i Mądrości w miejsce „Sapientii”.⁴⁰ Za inicjatora tacytyzmu uważa się Marc-Antoine Mureta. Oddziaływanie jego licznych interpretacji dzieł Tacyta na ówczesne elity polityczne Francji, Niderlandów, Italii czy Polski było ogromne⁴¹.

Najwybitniejszym i najślawniejszym przedstawicielem tacytyzmu był intelektualista z Lowanium — Justus Lipsius. W licznych dziełach podejmowali różnorodne zagadnienia związane z polityką i filozofią. Zasygnalizujemy tylko niektóre z nich, mające związek z zaprezentowanymi programami emblematycznymi. W *Politicorum sive civilis doctrina...* (I wyd. 1599) przedstawił on cechy jakimi winien charakteryzować się każdy władca.⁴² Słuszność kolejnych tez, Lipsius potwierdza licznymi cytatami z dzieł autorów starożytnych, z których podstawę stanowią prace Tacyta oraz rzymskich stoików Seneki i Cyncerona. W *Politicorum... doctrina* Lipsius określił zespół cnot, którymi winien odznaczać się wzorcowy „princeps”. Podkreślić należy, iż tworzy on całe zhierarchizowane grupy cnot, by wymienić w tym miejscu kilka najistotniejszych. Należą do nich „Virtus” (Cnota) i „Prudentia” (Roztropność). „Virtus” opiera się na „Pietas” (Pobożność) i „Probitas” (Uczciwość). Snując rozważania nad treścią „Pietas” autor wskazuje, że tworzą je „Conscientia” (Sumienie), „Religio” (Pobożność) oraz „Fatum” (Przeznaczenie). Na cnotę „Prudentia” składa się „Memoriam” (Pamięć), „Vis” (Dzielność, Moc, Odwaga), „Firmitudo” (Wytrwałość, Wytrzymałość). Wreszcie władca winien odznaczać się takimi cnotami jak „Iustitia” (Łagodność, Umiarkowanie, Skromność). Cechy osobowe władcy „princepsa” przedstawione w *Politicorum... doctrina* miały wcześniej podbudowę w rozprawie pt. *De Constantia...* (I wyd. 1584).⁴³ Cnocie Stałości nadaje Lipsius wysoką rangę; powinni jej przestrzegać rządzący i rządzeni. Wartości propagowane w traktacie *De Constantia...* odnoszą się do sfery duchowej człowieka. Na Stałość — wedle Lipsiusa — składają się takie wartości jak „Patientia” (Cierpliwość) „Ratione recta” (Prawy ro-

³⁹ Pojęcie „tacytyzmu” do literatury wprowadził Giuseppe Toffanin, *Machiavelli e il „tacitismo”*. (*La politica storica al tempo della Controriforma*, Padova 1921, s. 125 nn. A ugruntowali: G. Fan, Tacito, w: *Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed Arti*, T. XXXIII/1, Roma 1937, s. 172-173 oraz Elsa L. Etter, *Tacitus in der Geistesgeschichte des 16. und 17. Jahrhundert*, Basel 1966.

⁴⁰ Etter, op.cit., s. 14.

⁴¹ Ibidem, s. 45.

⁴² J. Lipsius, *Politicorum sive civilis doctrina...* Między 1589 a 1599 „Politicorum...” miało około 15 wydań, w XVII w. — około 31.

⁴³ J. Lipsius, *De Constantia...*, Antverpia 1605 (I wyd. 1584).

zum), czy „Sapientia” (Mądrość). Rozprawę tę, autor adresuje do szerszego kręgu odbiorców niż *Politicorum*...

Intelektualista z Lowanium zasłynął również jako zwolennik silnej władzy centralnej.⁴⁴ Monarchia jako najstarsza forma rządów — zdaniem Lipsiusa — jest zarazem najlepszym rodzajem władzy: „Jednego państwa ciało trzeba, żeby jeden rządził”.⁴⁵ Popiera dziedziczność władzy, pomimo że elekcja starsza ale „sukcesja gęstsza bardziej przyjęta i ledwie nie lepsza”.⁴⁶ W sprawowaniu rządów pomagać miał, wzorem ustroju z czasów cesarza Augusta, senat składający się z arystokracji.

Lipsius uchodził też za radykalnego zwolennika jednej religii w państwie. „W jednym państwie trzeba żeby była wiara jedna, dla której mają być i zawsze i wszyscy karani, którzy od niej różni są”.⁴⁷ Autor ostro piętnuje odszczepieńców, „tym, którzy publice grzeszą trzeba nieprzepuszczać, niech ich Pan karze (...) miłosierdziu tu miejsca nie, pał, siecz”.⁴⁸ Utrzymanie jednej religii w państwie miało — zdaniem Lipsiusa — zapewnić państwu stabilizację i wyeliminować krwawe wojny religijne, których był on ówczesnie świadkiem. Sprawę tę poruszył ponownie w rozprawie pt. *De una religione adversus Dialogistam...*, będącej rozwinięciem trzeciego akapitu, czwartej księgi *Politicorum sive civilis doctrina*.

Wątek idealnego władcy rozwinięty został przez teologów katolickich. O ile Lipsius formułował idee w sposób ogólny, np. mówiąc o jednej religii w państwie nie określał, jaka to ma być wiara, to myśliciele katoliccy definiowali owe idee w sposób doktrynalny.

Właśnie w kręgu myślicieli i teologów katolickich, najwyraziściej sformułowany został ideał świeckiego władcy potrydenckiego określanego jako „princeps christianus”, co właściwie oznaczało „władcę katolickiego” i odnosiło się zarówno do cesarzy, królów jak i udzielnych książąt. Było to celowe nawiązanie do pojęcia „princeps” Machiavellego, ale z jednoczesnym nadaniem nowej, kontreformacyjnej treści. „Princeps christianus”, to oczywiście katolik, odznaczający się licznymi cnotami, których repertuar znamy z prac Lipsiusa.

Wzór władcy katolickiego określały liczne wydawane ówczesnie prace. W *De officio Principis Christiani* Roberta Bellarmina, dedykowanej królewiczowi Władysławowi Wazie, późniejszemu królowi, autor prezentuje, analogicznie jak Lipsius, repertuar cnót jakim winien charakteryzować się „władca katolicki”, na

⁴⁴ G. Oestreich, *Justus Lipsius als Theoretiker des neuzeitlichen Machtstaates*, „Historische Zeitschrift”, t. CLXXXI, 1956, s. 40-71.

⁴⁵ Lipsius, *Politica pańskie to jest nauka jako pan i każdy przełożony rządnie żyć y sprawować się ma, nie tylko panom pożyteczna ale i nie panom ucieszna (...) przełożona przez Pawła Szczerbica...*, Kraków 1595, s. 18.

⁴⁶ Ibidem, s. 22-23.

⁴⁷ Lipsius, *Politica...*, s. 68.

⁴⁸ Ibidem, s. 68.

cele wymienione są „Prudentia” i „Iustitia”.⁴⁹ Dodać należy, że Bellarmin formułując potrydencki model władzy absolutnej podporządkowanej Kościołowi uważał, że idealnym państwem katolickim — jak to dowodził w *Disputationes...* — ma być „Rzeczypospolita Chrześcijańska” („Respublica Christiana”).⁵⁰ Nawiązując do średniowiecznego przekonania o boskim pochodzeniu władzy świeckiej Bellarmin uważał, że najwłaściwszym ustrojem jest monarchia z władcą uznającym zwierzchność papieża, a wspomaganym przez senat z udziałem biskupów. Władza papieża odnosić się miała jedynie do spraw duchowych. Są oni — jak to określił zwolennik Bellarmina — Piotr Skarga: „jedną i drugą (...) częścią tej samej Rzeczypospolitej Chrześcijańskiej”.⁵¹ Koncepcja oparcia władzy na ołtarzu plastyczny wyraz na frontispisie *Statua y metrika przywileiów koronnych...* Stanisława Sarnickiego, gdzie symbolicznie przedstawiono króla i prymasa jako dwa filary Rzeczypospolitej.⁵²

Innym dziełem poświęconym tej problematyce, o którym należy wspomnieć jest *De religione et virtutibus principis christiani adversus Machiavellum...* Pedro Ribadeneiry (1597). Wydanie z 1603 r. pod nieco zmienionym tytułem *Princeps Christianus adversus Nicolaum Machiavellum Ceterosque huius temporibus politicos...* dedykowane było królowi Zygmuntowi III.⁵³

Do tej grupy dzieł zaliczyć można również popularne i wpływowe dzieło *Della ragione di stato...* Giovanniego Botera.⁵⁴ W tej pracy jak i w *Delle cause della grandezza delle citta...*⁵⁵ przedstawia modelowy zespół wartości etycznych władcy katolickiego, Botero eksponuje jedną z cech „księcia chrześcijańskiego”, jaką było zaangażowanie w fundowanie kościołów, ufortyfikowanych zamków i miast. W traktacie pt. *De urbium fortificatione* podaje nawet przykłady wład-

⁴⁹ R. Bellarminus, *De officio Principis Christiani...*, Colonia 1619, s. 49-61.

⁵⁰ R. Bellarminus, *Disputationes (...) de controversiis Christiane fidei adversus huius temporis hereticos*, [b.m i d.], t. I, s. 1070; Por. Z. Ogonowski, *Doktryny absolutystyczne w XVI wieku w Europie i w Polsce. Szkic typologiczny*, w: tegoż, *Filozofia polityczna w Polsce XVII wieku i tradycje demokracji europejskiej*, Warszawa 1992, s. 144-145; J.S. Pasierb, *Malarz gdański Herman Han*, Warszawa 1974, s. 166.

⁵¹ P. Skarga, *Proces na konfederację z poprawą i asprawą przeciwnika...*, (b.m.) 1596. Por. T. Grabowski, *Piotr Skarga na tle katolickiej literatury religijnej w Polsce wieku XVI, 1536-1612*, Kraków 1913, s. 395-396.

⁵² Chrościcki, *Sztuka i polityka...*, s. 31, il. 19.

⁵³ P. Ribadeneira, *Princeps Christianus adversus Nicolaum Machiavellum ceterosque huius temporibus politicos...*, Praga 1603.

⁵⁴ G. Botero, *Della ragione di stato...*, Torino 1596; szczególnie Księgi I i II.

⁵⁵ G. Botero, *Delle cause della grandezza delle citta...*, dołączone do: G. Botero, *Della ragion di stato...*, Venezia 1619. Pierwsze, osobne wydanie „Delle cause...”, Roma 1588. Por. T. Zarębska, *Teoria urbanistyki włoskiej XV i XVI wieku*, Warszawa 1971, s. 206-213. O związkach Botera z tacytyzmem, K.C. Schellhase, *Botero, Reason of State, and Tacitus* [w:] *Botero e là „Ragion di Stato, a cura di A Enzo Baldini”*, Firenze 1992, s. 243-258; J. Von Stackelberg, *Variazioni del tacitismo: Boccacini e Botero*, [w:] tamże, s. 259-263; José A. Fernández-Santamaria, *Botero, Reason of state, and Political Tacitism in the Spanish Baroque*, [w:] tamże, s. 265-285.

ców-budowniczych: króla Francji Henryka III, króla Peru Inęę, czy władcę Hiszpanii Filipa II.⁵⁶

W literaturze potrydenckiej próby kreowania idealnego „władcy katolickiego” poparte były licznymi przykładami zarówno z przeszłości jak i ówczesnego życia politycznego. Bellarmin na przykład do *De officio principis christiani...* dołączył kilkanaście życiorysów „książąt chrześcijańskich”. Znalazły się tam postaci biblijne jak Mojżesz, Jozue czy Dawid, a także święci: król Węgier św. Stefan, król Francji św. Ludwik oraz św. Kazimierz Jagiellończyk.⁵⁷ Ze współczesnych w pierwszym rzędzie zaliczani byli do nich „rex Catholicus”, król hiszpański Filip II, cesarz Maksymilian II, Rudolf II, księżęta: Filip Bawarski czy Alojzy i Vespasiano Gonzagowie.

W krajach przedmurza chrześcijańskiego: Hiszpanii czy Polsce „princeps christianus” utożsamiany był z „rycerzem chrześcijańskim”.⁵⁸ Antonio Possevino w *Il Soldato Cristiano...*, jako przykład „żołnierzy chrześcijańskich” wymienia króla Stefana Batorego i jego bratanka Zygmunta.⁵⁹ Tym samym mianem określany jest Lodovico Gonzaga książę Nevers, którego życiorys dołączony został do wydania z 1604 r.⁶⁰ Również Zygmunt III w ówczesnej sztuce i literaturze był uosabiany z „Militis Christiani”.⁶¹

Tacytyzm w Polsce

Dzieła Lipsiusa były w Polsce powszechnie znane zarówno w oryginale, jak i w postaci tłumaczeń.⁶² Już w 1595 r. doczekało się polskiej adaptacji dzieło pt. *Politica pańskie...* dokonanej przez Pawła Szczerbica. Tłumacz dedykował swój utwór królowi Zygmuntovi III i podskarbiemu koronnemu Janowi Firlejowi z Dąbrowicy.⁶³ Ogromne dzieło Lipsiusa zostało jednakże znacznie skrócone. Wybrano te zagadnienia, które szczególnie wiązały się z polskimi realiami społeczno-politycznymi. Również *De Constantia* została przetłumaczona na język polski już w 1600 r. przez Janusza Piotrowicza i wydana w Wilnie.⁶⁴ Większość dzieł tacytystów posiadał Radziwiłł w swojej bibliotece: komplet dzieł: Lipsiusa, Bellarmina Botera, jak również kilka wydań dzieł Tacyta.⁶⁵

⁵⁶ Zarębska, op.cit., s. 206-212, 226.

⁵⁷ Bellarminus, *De officio...*, s. 164-260.

⁵⁸ A. Possevino, *Il Soldato Cristiano...*, Venetia 1604 (I wyd. Macerata 1576), s. 60.

⁵⁹ Possevino, op.cit., s. 60-68 (błędy w paginacji).

⁶⁰ Ibidem, s. 69-96: „*Vita et morte (...) Lodovico Gonzaga...*”.

⁶¹ J.A. Chrościcki, *Sztuka i polityka...*, s. 96-105.

⁶² C. Bacvis, *Orientacja stoicka a recepcja Lipsjusa w dawnej Polsce*, w: tenże, *Renesans i barok w Polsce*, Warszawa 1993, s. 246-281.

⁶³ Lipsius, *Politica...*, s. 18.

⁶⁴ J. Lipsius, *O stałości księgi dwoje, barzo rozkoszne i użyteczne. Teraz świeżo z łacińskiego na rzecz polską przełożone i annotacyami krótkimi objaśnione przez Ianusza Piotrowicza...*, Wilno 1600.

⁶⁵ T. Bernatowicz, „*Biblioteka jest jedna ozdoba...*” Mikołaj Radziwiłł „*Sierotka*” i książki, (w druku).

Idee tacytystów oddziaływały na poglądy polskich elit intelektualnych. Poglądy Bellarmina miały gorącego orędownika w samym Piotrze Skardze. Broniąc króla w szóstym kazaniu spośród *Kazań sejmowych...* — jak ustala Teofil Grabowski — kaznodzieja nieomal dosłownie powtarza poglądy Bellarmina zawarte w *De Summo Pontifice...*⁶⁶

Częściowo pokrewne poglądy na koncepcje władzy, jakie głosili zwolennicy absolutyzmu jezuickiego wyznawał Krzysztof Warszawicki, formułując je w dwóch dziełach: *De optimo statu libertatis...*⁶⁷ (1598) oraz *Paradoxa...* (1579).⁶⁸ Uważał, że władza królewska dana jest od Boga ale król nie musi uznawać zwierzchnictwa Kościoła (papieża) ani też być obierany w wolnej elekcji.⁶⁹ Poglądy Warszawickiego korespondowały z opiniami Paolo Paruty, uczestnika soboru trydenckiego i autora *Della perfettione della vita politica...* (Venetia 1579), dzieła w którym autor podejmował próbę określenia nowego modelu państwa.⁷⁰ Sądy formułowane przez Warszawickiego często były zależne od Lipsiusa.⁷¹

Do grona myślicieli, będących pod wpływem tacytyzmu należał również Sebastian Petrycy z Pilzna, który pisał, że „królestwo, w którym człowiek jeden cnotliwy i najlepszy jako Bóg nad dobrymi ludźmi panuje”⁷². W ogólnych zarysach poglądy Warszawickiego i Petrycego były zgodne z poglądami zachodnich teoretyków państwa i prawa: Francuza Jeana Bodina oraz działającego w Anglii Włocha Gentilisa, uznających monarchię absolutną za jedyną właściwą formę rządów.⁷³

Idee tacytystów nieprzypadkowo zyskały w Polsce tak dużą popularność, szczególnie w końcu XVI i pocz. XVII w. Uogólniając znacznie zagadnienie można powiedzieć, że problem modelu ustrojowego państwa, a szczególnie zakres władzy króla, senatu i parlamentu w czasach pierwszych królów elekcyjnych był jednym z najważniejszych zagadnień obecnych w życiu politycznym Rzeczypospolitej. Zygmunt III, dążący do wzmocnienia władzy królewskiej, oparł się na znacznej grupie magnaterii, członków senatu, określanej jako „magnateria pierwszego pokolenia”. Grupa ta widziała w nowym układzie sił większe możliwości realizacji swoich interesów.⁷⁴ Przede wszystkim otrzymywali oni od króla naj-

⁶⁶ T. Grabowski, *Skarga wobec rokoszu Zebrzydowskiego*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń, Akademia Umiejętności w Krakowie”. Rok 1909, t. XIV, z. 1, Kraków 1910, s. 3-7.

⁶⁷ Ch. Varsevitius, *De optimo statu libertatis...*, Varsovia 1598.

⁶⁸ Ch. Varsevicius, *Paradoxa ad Stephanum I regem Poloniae...*, Vilna 1579.

⁶⁹ B. Boczek, *Krzysztofa Warszawickiego nauka o państwie i dyplomacji*, „Studia i Materiały do Dziejów Nauki Polskiej”, t. V, Seria A, Historia Nauk Społecznych, z. 1, 1957, s. 81-199.

⁷⁰ Ibidem, s. 88.

⁷¹ W. Czaplinski, *Myśl polityczna w dobie kontrreformacji*, w: *Wiek XVIII — Kontrreformacja — Barok*, Wrocław 1970, s. 48.

⁷² Cyt. za: Boczek, op.cit., s. 115.

⁷³ Boczek, op.cit., s. 115.

⁷⁴ A. Kersten, *Problem władzy w Rzeczypospolitej czasu Wazów*, w: *O naprawę Rzeczypospolitej XVII—XVIII*, w: *Prace ofiarowane Władysławowi Czaplinskiemu w 60 rocznicę urodzin*, Warszawa 1965, s. 28-33.

ważniejsze urzędy państwowe, co w przypadku słabej władzy centralnej prowadziło do emancypacji prowincjonalnych władców.⁷⁵ Często magnaci uniezależniali się na skutek komasacji dóbr i tworzenia — wzorem Zachodu — „władztw” (ordynacje, hrabstwa, terytoria szlacheckie)⁷⁶, stając się z czasem niemal udzielnymi „princepsami”.

Mikołaj Radziwiłł „Sierotka” był konsekwentnym reprezentantem postawy regalistycznej, prohabsburskiej i propapieskiej. Należał do elit ówczesnej władzy, zarówno z racji piastowania wysokich urzędów państwowych, jak i funkcji ordynata nieświeskiego. Akceptowana i realizowana przez Radziwiłła koncepcja władzy i państwa pozostawały zbieżne z kręgiem zarysowanych wyżej poglądów powstałych wśród zwolenników władzy absolutnej powiązanej ściśle z katolicyzmem, jako religią panującą. Regalistycznej, katolicko-habsburskiej orientacji książę pozostawał wierny w swojej działalności politycznej.⁷⁷

Problematyka polityczno-moralna w emblematyce około roku 1600

Idee związane z wzorem władcy, „Księcia Chrześcijańskiego” formułowane w kręgu potrydenckich teologów nie mogły nie znaleźć oddźwięku w książkach emblematycznych tego czasu. Zwłaszcza, że problematyka moralna w powiązaniu z polityką stanowiła ważny wątek od początku pojawienia się form emblematycznych.⁷⁸ Po soborze trydenckim nastąpiła pewnego rodzaju polaryzacja treści ideowych, zawartych w drukach emblematycznych. Choć istniały pewne wartości uniwersalne, to w kręgu katolickich inwentorów emblematów pojawiły się idee kontrreformacyjne. Jeden z czołowych, potrydenckich kardynałów Gabriele Paleotti w *Discorso intorno alle imagini sacre e profane...* (I wyd. Bologna 1582) pochwała formy emblematyczne ze względu na „dobry i moralny sens” w nich zawarty.⁷⁹ Szczególnie problem etyki sprawowania władzy, czy też model potrydenckiego władcy stał się z czasem wiodącym zagadnieniem w emblematyce katolickiej.

Przełomowe znaczenie dla upowszechniania się treści etycznych w emblematyce miało dzieło Georgia Montanea *Monumenta emblematum christianorum virtutum, politicorum...*⁸⁰. Od lat osiemdziesiątych XVI wieku następuje rozkwit

⁷⁵ W. Czapliński, *Rządy oligarchii w Polsce nowożytnej*, „Przegląd Historyczny”, t. LII, 1961, s. 449-454.

⁷⁶ A. Mączak, *Rządzący i rządzeni. Władza i społeczeństwo w Europie wczesnowożytnej*, Warszawa 1986, s. 57-66.

⁷⁷ H. Lulewicz, *Radziwiłł Mikołaj Krzysztof zwany Sierotką*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX/2, 1987, s. 349-361.

⁷⁸ L. Brusewicz, *Obraz, pojęcie i słowo w percepcji sztuki w Holandii XVII wieku*, w: „Ars Emblematica”. Ukryte znaczenia w malarstwie holenderskim XVII w., Katalog wystawy, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 1981, s. 11-12; Buchwald-Pelcowa, op.cit., passim.

⁷⁹ Za: *Teoretycy, pisarze i artyści o sztuce 1500-1600*, wybrał i opracował J. Białostocki, Warszawa 1985, s. 418-419.

⁸⁰ G. Montanea, *Monumenta emblematum christianorum virtutum, politicorum...*, Francofurti

tematyki moralnej w emblematyce katolickiej, celują w tym względzie Hiszpanie: Juan de Boria⁸¹, Orozco Sebastián de Covarrubias⁸² czy Hernando de Soto.⁸³ Autorów podejmujących problematykę etyczną w emblematyce około roku 1600 można by mnożyć jak choćby Jacobus a Bruck⁸⁴, Ioachimius Cammerarius ju.⁸⁵, Julius Wilhelm Zinckgref⁸⁶ czy Jacob Cats.⁸⁷ By wreszcie jednoznacznie połączyć zagadnienia polityki i etyki w dziele Diego de Saavedry: *Idea de un principe politico christiano...*⁸⁸

Mimo że w panegiryku Skorulskich i książce Bildziukiewicza podjęta została popularna ówczesnie tematyka moralno-polityczna, to obie prace poprzez zaktualizowanie treści do realiów Rzeczypospolitej około roku 1600 stanowią cenne uzupełnienie programów emblematycznych, wyprzedzając zarazem o kilkadziesiąt lat dzieło Saavedry.

The „Idea principis Christiani” in the emblematics by 1600 (From the research on the reception of tacitism in Poland)

Summary

The paper deals with two emblem works connected with the duke and voivode of Vilna, Mikołaj Radziwiłł „Sierotka”. The „Panegiryk Skorulskich” (the Skorulski Family Panegyric) was made by Tomasz Makowski in 1604 to order of Jan, Zachariasz and Mikołaj Skorulski. The plate was made on the occasion of taking over the office of voivode of Vilna by the duke. Personifications, emblems and symbols represented Radziwiłł’s virtues. The „Iustitia” and the „Prudentia” were especially exposed. The magnate was presented as a perfect „princeps christianus” (a catholic ruler). Some patterns of emblems were taken from books by Jacob Typotius „*Symbola divina et humana...*”.

Tomasz Makowski made also plates for an emblem book by Hieronim Bildziukiewicz „*Divi tutelaris patrii Casimiri...*” (1610) published at the charge of Radziwiłł. 24 emblems represent virtues of the Royal Prince St. Casimir Jagiellończyk. The prince has been presented as a catholic „princeps”. The author of the plate followed patterns comprised in works by Giovanni Pierio Valeriano, Camillo Camil, Theodor Beza and Jacob Typotius.

The model virtues of „rulers” presented in the mentioned collections of emblems reflect ideas represented in the works of the tacitists for example those of Marc-Antoine Muretus, Justus Lipsius, Robert Bellarmin or Pedro Ribandeira. Being in favour of a strong central rule

ad Moenum 1569. Por. J. Białostocki, *Kompozycja emblematyczna epitafiów śląskich XVI wieku*, w: tegoż, *Symbola i obrazy w świecie sztuki*, Warszawa 1982, s. 211-212.

⁸¹ J. De Boria, *Empresas morales...*, Praga 1581.

⁸² O.S. de Covarrubias, *Emblemas morales...*, Madrid 1610 (I wyd. Sevogia 1589).

⁸³ H. de Soto, *Emblemas moralizadas...*, Madrid 1599.

⁸⁴ J. a Bruck, *Emblemata moralia et bellica...*, Argentorati 1615.

⁸⁵ I. Cammerarius jun., *Symbolorum et emblematum ethico-politicon...*, centuria una: Norimberga [1590]; *Centuria altera collecta*: Norimberga 1595; *Centuria tertia*: Norimberga 1597.

⁸⁶ J.W. Zinckgref, *Emblematum ethico-politicorum...*, [Heidelberg] 1619.

⁸⁷ J. Cats, *Emblemata moralia et aeconomica...*, [Rotterdam 1627].

⁸⁸ D. de Saavedra, *Idea de un principe politico christiano...*, Amstelodami 1659 (I wyd. 1640).

and catholicism as oan only religion they created an ideal of a post-tridentine „princeps christiani” (catholic ruler) as an opposition to the views of Machiavelli.

In Poland the political and philosophical ideas of the tacitism were especially popular among the so-called „first generation magnates” (Kersten) — the group of magnates being very particular about the consolidation of the royal rule, especially of Zygmunt III, reinforcing at the same time their own privileged position.

They created various „dominions”: estates (following the example of autonomous duchies), counties, or demesnes; to a smaller or greater extent each of them was just such a „princeps”.

translated by Teresa Stajuda

C L A R I T A S.

*Cynthia nocturni moderatrix inclyta cursus,
Fratris ad aspectum non nisi versa micat.
Obliquè irradiata micat, dum lumina Phœbus
Torquet in oppositum, clarior ipse, globum,
Es Sol iurè tuæ PRINCEPS castissime gentis,
Hanc quando irradias, clarior ipse nites.
Sed vitâ, sed morte nites, quin altior ipso
Phæbo es, in occiduas nescius ire viçes.*

A V T H O R I T A S.

*Cerno longuos Vultus Faciemq̃ decoram,
Atq̃ verècundas ore rubere genas.
Symbola nonne virum, cordati & pectoris ausa,
Consilium sapiens, iudiciumq̃ notant.
Inclyta PANNONJAE quando tibi Sceptra feruntur,
Teq̃ sibi Regem, DVX CASIMIRE volunt.
An non in tenero maturas pectore dotes ?
An non naturam, cor superasse docent ?*

F O E C U N D I T A S.

*AN quem olim Isaacides per somnia vidit Ioseph,
Cui Fratrum invidit turba, MANIPULUS hic est:
Anne SIGISMUNDI cui LECHICÆ Scripta Monarchæ,
Stemma, per Arctorum, nobile stemma, solum?
Servit utriq̃, præhè, sed dum deseruit utriq̃,
Te CASIMIRE magis, præter utrumq̃, notat.
REX Tronopos tuus est, DVX ille in amore pudoris,
Sorte flum, morte Hunc, Cælitè messe præis.*

Æ T E R N I T A S.

*Jris ab'adverso varios Titare colores,
In rubrum radios ciaculante trahit.
Indiges ô Patriæ, tua DVX CASIMIRE trophæa,
Virtutum effigie multicolore, nitent.
Stemmata quina vno hoc cinctu spectantur, at ORBIS
Miratur mentis LEMMATA plura tuæ.
Illa tui generis, vitæ ista perennia signa,
Iridis, æternæ, sunt habitura viçes.*

6-9. H. Bildziukiewicz, Divi tutelaris patrii Casimiri..., emblematy (emblems): „Claritas”, „Auctoritas”, „Fœcunditas”, „Æternitas”.

C O N S T A N T I A .

Inclinat cursus ad easdem CYRCINVS oras,
 Inde prius ductus, sic licet inde globus.
 Sic quamuis surgat tristi de sede DIONE:
 Cum fonitu frendens, IUPITER ipse ruat.
 NOCTIGENAE in pyrvm vertant: SYMMANIA proles
 Arte sua ludat, praecia mille modos.
 Attamen infister callem CASIMIRVS eundem,
 Elegit VIRGO viuere, VIRGO mori.

D

Hinc cerno rutilas auro radiante CORONAS.
 Inde oculis fulget, LVX inopina meis.
 Auratae REGVM stirpis sunt signa CORONAE,
 Tertia sed DIVVM, LVCE figurat, opus.
 Ne Superum solio CASIMIRE et PRINCIPE fulges,
 Dum Cytharea ferox, PRINCIPE vitæ iacet.
 Dum ruis expugnas: lapsu Victoria surgit:
 Sic vincit, SYPERVM quem diadema manet.

F O R T I T V D O .

Fortis Amiclæos mirata est GRAECIA fratres:
 Roma, suos FABIOS, SCIPIADASQUE stupet.
 Nomina vana soli, vulgicq̄ adiuta fauore:
 Sunt CASIMIRIACAE plura trophæa manus.
 Millia sex decies iteratim condidit Orco,
 Dum LITAVIS MOSCHVS signa inimica tulit.
 Fide animi LITAVE, & CASIMIRI signa sequare,
 Sæpius armatum Barbara terra tremet.

C O N C O R D I A . 3

Effundens vitam generosa morte SCYLVRS,
 Attestansq̄ animam, hæc verba suprema dedit.
 Spicula Threiciæ NATI non frastra Pharetræ,
 Nescia deuinci, consona corda notant.
 Non potuit castum vermis cinerare cubile
 [Tanta pudicitæ vis] CASIMIRE tuum.
 Quam bene spiritui caro subdita, quam bene Cælo
 Spiritus, ossa solo non temerata docent.

10-13. H. Bildziukiewicz, Divi tutelaris patrii Casimiri..., emblematy (emblems): „Constantia”, „Decus”, „Fortitudo”, „Concordia”.

D I V T V R N I T A S

[Loris honore virens constantem PALMA vigorem,
Annorum serie non viciata tenet.
Non ficci Boreæ, nec aquosi flatibus Austris,
Depedit vegetas, frigore læsa comas.
RELIGIO, PIETAS, seruataq̄ cura PVDORIS,
FLOS vitæ intactus, sunt CASIMIRE tuæ.
Quem non tempus edax possessio euellit Olympo,
PALMA nequit meritis aptior esse tuis.

F I R M I T A S

[] Vchv lasciuæ vecors AMATHVNTIDIS agmen,
Spicula peñionibus figere gnara pijs.
Huc huc ar idens dubijs RAMVNSIA fatis,
Fucato obnubens dulce sapore malum.
Huc huc co de tum n3, vultuq̄ LYCNIA Iuno,
Arte superbiloqua peruia cuncta metens.
Pergite Tartareæ pestes, hic imminet atra
Vestris mors iugulis: pergite monstra stygis.
Nequiquam CASIMIRIACAM subuertis ARCEM,
Iple: bi æterno fixa Columna solo.

M V N I F I C E N T I A

Irrigat herbiferos operosa canalibus Vnda
Hortos, hincq̄ magis, fulgida FLORA viret.
Si saliente sicim riuo restinguere quæris,
Non PARADISIACIS dulcior vllus aquis.
Largus opum, facilis morum, defensor cegeni,
Afflictiq̄ salus, DVX CASIMIRVS hic est.
Talem exisse decet, tali de FONTE liquorem,
Scilicet inde virens LJLIA germen habent.

I M P E R I V M

REGIA Auis, Regni prænobile stemma POLONI,
Æmula par signis, Martia ROMA tuis.
Solis in aduersos vbi lumina fixerit orbes,
Perstat, Phæbeum non remorando iubar.
Cano depingit generosum tegmine corpus,
Et candore procul lætea colla iacit.
Tu Patriæ diuine ALES CASIMIRE, supernas
Ala qui mentis, doctior ire Vras.
Canities in te morum matura, pudoris
Ingenuus candor, Vis animosa enimi.
Ist hoc Litælicæ signum spectate cohortes,
Proteget hæc pullos Alitis Ala suos.

14-17. H. Bildziukiewicz, Divi tutelaris patrii Casimiri..., emblematy (emblems): „Diuturnitas”, „Firmitas”, „Munificencia”, „Imperium”.

I N F I N I T A S .

DE sine depraedator HONOS, Mundiq; vorago,
 Non cadet in casses tam bona praeda tuos.
 Fanua clausa pij cordis, quam cinxit obryzo
 Annulus ex auro, et forti adamante micans.
 Inemerata fides, omni preciosior auro:
 Inconcussa Ducis mens, Adamanta praerit.
 Inimic et virtus necquicquam retia pande.
 Quidue OREIS testat CYCLICVS, inde nota.

Aequa STATERA, potes SCEPTRVM, GLADIVSQ; vibratus
 Desuper emissa consociata manu.
 Victorem inimicum placidis coniungere dura
 Lance aequa, et duris mollia iure notant.
 Singula quis grauius moderatus passibus aequis
 Te CASIMIRE ipso, consilio, ingenio.
 POMPILII atq; NUMAE celebretur gloria, plus est
 Ingenio affectus, perdomuisse suos.

L I B E R T A S .

AVrea LIBERTAS quantum mortalia mulcet
 Pectora, ROMVLIDVM mos docet ille vetus.
 Cum gressus flexere suos ad PILEA serui,
 Quae libertatis firmum AMVLETON erant.
 O qui seruitio premeris variog; reatu,
 Ad CASIMIRIACOS appropereato tholos.
 Pendula quot Sancti numeras Anathemata busti,
 Tot libertatis symbola certa tene.
 Felix qui medicum tibi se CASIMIRE peroptat:
 Vt viuant aegri, morte perire doces.

P E R E N N I T A S .

CORripuit rapidis rabies Vulcania flammis
 Mœnia Mædorum, floridulasq; OLEAS,
 Ast OLEA in medio non æstuat igne, perich
 Expers, vsta licet, sed nec adusta virgo.
 Impia succendens in pectore CYPRIA flammæ,
 Aspera cum casto bella PVDORE gerit.
 Tutus ab igne manes ô amans CASIMIRE pudoris:
 Vre te cupiens, vritur ipsa magis.

18-21. H. Bildziukiewicz, Divi tutelaris patrii Casimiri...., emblematy (emblems): „Infirmitas”, „Iustitia”, „Libertas”, „Perennitas”.

PERSEVERANTIA.

SEu quatiant venti Phæbæis ignibus vsti,
 Seu Cynosura suis horreat acta malis.
 Naupliadas volucres, nunquam variare colorem,
 Quem natura dedit, visq; superna, ferunt.
 Seu CASIMIRE decus, seu morbi pectora tardant,
 Ædes DIVORVM nocte premente subis.
 Ne dubita; DOMINI conuiuia vocabere, quando
 Pullantis DOMINI, stas vigil ante fores.

HERCULIS ad postes olim VEIENTIS arma
 Fixerat, emeritæ symbola militiæ.
 Jam fors eneruis. Sed cui pia roborat artus
 Vis, contra armatos solus inermis age.
 Quin Cælum penetrare libet, PIETATE FIDEQVE.
 His vitæ regnum porrigit ipse DEVS.
 Sed fors nims hæc paradoxa videntur. At huius
 Præma LAGELONIDES tessera militiæ.

PRINCIPATVS.

TARQUINO obstrepitans cælo Iouis armiger ætus,
 Hamato Tyriam sustulit vngue mitram.
 Augurium fœlix, dixit TELESILLA, Marite.
 Sublatum, Imperij symbola, tegmen habet.
 Algerum manibus quando CASIMIRE relicto
 Corpore, clarè animus fertur in astra tuus.
 Si non Imperio PRINCIPES donare perenni,
 Nunc Cœli, ante Soli: perfidus augur ero.

REGIMEN.

SCEPTRA notant REGES RECVMQVE è sanguine cretos,
 Et quibus Imperij fulget honor a manus.
 Heroum decus æternum, spes maxima, nonne
 Debentur PRINCIPES Regia SCEPTRA tibi?
 Ad tua magnanimi accurrent vestigia Reges,
 Submittentq; tuo, Regia SCEPTRA THOLO.
 LILIA lecta manum decorent, tibi lilia SCEPTRVM
 Sint; Regem talem, talia SCEPTRA decet.

22-25. H. Bildziukiewicz, Divi tutelaris patrii Casimiri..., emblematy (emblems): „Persverantia”, „Pietas”, „Principatus”, „Regimen”.

S A P I E N T I A.

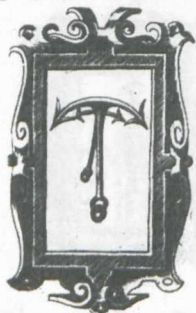
ARmiger a excelso saliens de vertice PALLAS,
Huc Parnasicolas sub tua signa voca.
Et quos orbe tulit docilis SAPIENTIA septem,
Et quorum perpes laus monumenta vehit.
DIA LAGIELLONIDAE pectus SAPIENTIA vestit,
PALLAS magna tuis submetuisne SOPHIS?
Vt dispar genus artis erat, sic gloria dispar,
Hos sapiuisse neqes, hunc sapiuisse probes,

S E C V R I T A S.

ENTHAEA præduros constanti Marte labores
VIRTVS, mille falo, passaq; mille solo.
Laurigeræ tandem iungit sua tempora paci,
Et tolerando capit, quod cupiendo tulit.
Pugna tibi CASIMIRE fuit tua vita, laborq;
Profubigis; VIRTVS parta LABORE tibi est.
Parta labore QUIES. Ergo tibi perpete nexu
Laureolam spondet PAX, & honora THEMIS.

S T A B I L I T A S.

DVm furit immani rabies Achæronica bello,
Vi Fuuenem castum perdat acerba VENVS.
Stat contra aduersum forti DVX pectore in hostem,
Et magis ipse premit, quo premit ille magis.
Nec tulit innixum duro certamine robur
Rex stygius, tales mox tonat ore sonos.
Perdita res socij est, iam nauim littore tutam
Æterno mordax ANCHORA dente tenet.

V I G I L A N T I A.

SCHISMA dolos redolens, dñi Punica dogmata spargit,
Æternæ ut TRIADOS rumpere vincula queat.
Euigilat superum CASIMIRVS raptus amore
Vt prædofiat, præda cupita ius.
Nec prius abstulit donec mandata Parentis,
Contra hostes Patrios Cbristicollumq; refert.
Et modo Scismaticis PETVLANTIA pululet aufisit
Sacrilægum cumulet cæde furentis uejas
TUM LITTALICI SOL ORBIS, fulmine tetram
Scrymate Barbariem: ptocte, junde, jiga.

26-29. H. Bildziukiewicz, Divi tutelaris patrii Casimiri..., emblematy (emblems): „Sapientia”, „Securitas”, „Stabilitas”, „Vigilantia”.